

го оновлення виробничих систем суміжних галузей і сферах економічної діяльності.

Держава, формуючи пріоритети технологічного розвитку вітчизняних підприємств у напрямку переходу до вищих технологічних укладів і підкріплюючи ці пріоритети відповідними інституційними преференціями для посилення переговорної сили вітчизняних учасників міждержавних технологічних ланцюжків, тим самим відіграватиме важливу роль у прискоренні та підвищенні рівня інноваційності технологічного оновлення і технологічного розвитку національної економіки. Обґрунтування напрямів формування таких пріоритетів і можливостей їх законодавчого підкріплення і має стати темою наступних досліджень.

Література

1. Амоша А. И. К формированию концепции государственного регулирования ускоренной адаптации предприятий к изменениям экономической среды / А. И. Амоша, В.В.Шевченко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Сер.: економічна. – Донецьк: ДонНТУ. – 2008. – Вип. 33-1(128). – С.5-10.

2. Маліцький Б.А. Перспективні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку України (Результати першого етапу прогнозно-аналітичного дослідження в рамках Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки)/ Б.А.Маліцький, О.С. Попович, В.П. Соловійов. – К.: Фенікс, 2006. – 208 с.

3. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2006. – 627 с.

4. Технологічна модернізація промисловості України / за ред. Л.І.Федулової. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2008. – 472 с.

5. Дмитрук О.Я. Технічне оновлення як складова розширеного відтворення підприємств машинобудівного комплексу в умовах інтеграції / О.Я. Дмитрук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічна наука. – 2010. – № 2, т. 1. – С.97-100.

6. Цихан Т.В. О концепции технологических укладов и приоритетах инновационного развития Украины [Электронный ресурс] / Т.В. Цихан // Центр политических технологий. – Режим доступа : <http://www.politcom.ru>.

7. Дементьев В.В. Экономика как система власти / В.В. Дементьев. – Донецк: Каштан, 2003. – 403 с.

8. Каплински Р. Распространение положительного влияния глобализации: анализ цепочек приращения стоимости / Р. Каплински // Вопросы экономики. – 2003. – №10. – С. 4-26.

9. Олсон М. Рассредоточение власти и общество в переходной период. Лекарства от коррупции, распада и замедления темпов экономического роста / М. Олсон // Экономика и математические методы. – 1995. – Т. 31. Вып. 4. – С. 53-81.

10. Ротбад М. Власть и рынок: Государство и экономика / М. Ротбад. – Челябинск: Социум, 2003. – 415 с.

11. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / M. Porter. – N.Y.: The Free Press, 1980.

Статья поступила в редакцию 28.01.2013

О.М. СОКОЛОВА, к.е.н., доцент,
Національна академія державного управління

РОЗВИТОК РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ

Досліджено взаємозв'язок і взаємозалежність розвитку ринку інвестиційних товарів та трансформації відносин власності. Проаналізовано динаміку та структуру ринку інвестиційних товарів в Україні; виявлено причини його незадовільного стану. Обґрунтовано, що сталий економічний розвиток можливий лише за умови суттєвого зростання внут-

рішнього попиту на інвестиційні товари та запропоновано напрями, націлені на забезпечення неоіндустріального розвитку країни.

Ключові слова: інститут власності, роздержавлення, ринок інвестиційних товарів, економічний розвиток.

© О.М. Соколова, 2013

Перманентність кризового стану економіки України підтверджує незаперечне теоретичне положення, що визначальним чинником соціально-економічного розвитку країни є відносини власності. Власність, і насамперед на засоби виробництва, являє генетичну основу будь-якої економічної системи. Саме у відносинах власності знаходяться найбільш глибокі причини системної нестійкості, перманентно-кризового стану економіки України. Не досягнувши за вісімнадцять років рівня виробництва 1990 р., економіка України увійшла у четвертому кварталі 2008 р. у фінансово-економічну кризу. Не дивлячись на те, що у 2010-2011 рр. вітчизняна економіка демонструвала позитивні тенденції, а Уряд впроваджував антикризову програму парламентської більшості, але це не забезпечило її від перманентно-кризового розвитку. За даними Державної служби статистики України, обсяг промислового виробництва за 10 місяців 2012 р. порівняно з попереднім періодом зіставив 98,6 % [15].

Ринок інвестиційних товарів забезпечує усі галузі і види економічної діяльності засобами праці, а отже визначає характер довготривалого економічного зростання. Кількісні та якісні характеристики ринку інвестиційних товарів визначаються, у свою чергу, мотиваційною поведінкою власників підприємств. У роки, коли почалися реформи в Україні, в суспільстві панувала ейфорія, що роздержавлення, приватизація та дерегулювання сформуєть ефективного власника, який розв'яже всі соціальні та економічні проблеми країни, і на цій основі буде забезпечено довготривале економічне зростання та підвищення добробуту народу. Проте реформування інституту власності було реалізовано таким чином, що замість соціально орієнтованої економіки суспільство отримало таку соціально-економічну систему, яка, за М. Вебером, у більшості аспектах нагадує авантюрно-спекулятивний капіталізм [1, с. 13-14].

Актуальність дослідження взаємозв'язку розвитку ринку інвестиційних товарів та інституту власності зумовлена тим, що в Україні за роки трансформації не сформований ефективний власник, з притаманною йому мотивацією до подальшого нагромадження особистого капіталу, його якісного оновлення на основі новітніх науково-технічних досягнень. Нові приватні власники не проходили суспільного відбору, а тому багато з них не володіють мистецтвом менеджменту, маркетингу, не розуміють проблем розвитку країни і бізнесу. Вони фак-

тично набули рис комерсанта-спекулянта, а не підприємця-новатора. Наслідком цього стала деіндустріалізація економіки, домінування сировинних галузей та їх експортна орієнтація, засилля внутрішнього ринку імпортованими товарами, критична залежність країни від зовнішніх ринків, глибоке майнове розшарування членів суспільства.

Деформована, криміналізована економічна система з великою тіньовою часткою приречена на перманентно-кризовий розвиток. Пріоритетним завданням нової політичної економії є обґрунтування необхідності неоіндустріалізації економіки України в усіх аспектах суспільного відтворення, чільне місце в якому займає ринок інвестиційних товарів.

Проблеми ринку інвестиційних товарів у контексті розвитку української економіки та трансформацій відносин власності знайшли своє відображення у наукових працях відомих вчених: В. Гейця [2], В. Вишневецького [4], В. Демет'єва [4], Ю. Кіндзерського [5], В. Мандибури [8], В. Радченко [14], О. Пустовойта [13], М. Якубовського [19] та інших. Більшість з них присвячена питанням становлення та трансформації інституту власності, структурним змінам в економіці України та промисловості зокрема. Водночас у сучасній економічній літературі дослідження впливу інституту власності на характер функціонування ринку інвестиційних товарів як вияву ступеня розвитку вітчизняної економіки не отримало достатнього висвітлення.

Метою статті є аналіз функціонування ринку інвестиційних товарів України, виявлення причин його незадовільного стану, який не відповідає вимогам побудови економіки 21 століття, та розроблення наукових рекомендацій для вищих органів державної влади, націлених на їх подолання та забезпечення неоіндустріалізації країни.

В Україні реформування інституту власності фактично звелось до зменшення кількості державних підприємств. Суспільству продовжує нав'язуватися точка зору про неефективність державних підприємств в умовах ринкової економіки. При цьому ефективність функціонування роздержавлених і приватизованих підприємств залишається поза увагою органів державної влади. За роки незалежності України частка збиткових підприємств коливається в межах 36 – 40 %, власники яких не виявляють бажання відмовитись від неприбуткового бізнесу [17, с. 106]. Таким чином, головна мета приватизації – формування ефективного влас-

ника, знівельована відсутністю реального конкурентного середовища.

Грошова приватизація не виправила зачатковані сертифікатною деформації в трансформації інституту власності, оскільки не відбулась реалізація основоположних принципів ринку: відкритості, прозорості, публічності, змагальності.

Такий механізм переходу об'єктів державної власності у недержавну сформував, з одного боку, клас нових власників, які не зацікавлені в ефективному використанні за безцінь отриманих підприємств. Замість подальшого нагромадження капіталу, його якісного оновлення на основі новітніх науково-технічних досягнень і саме на цій основі у подальшому прагнути збільшувати обсяги особистих прибутків, представники вітчизняного олігархату почали нарощувати свої статки завдяки використанню старої матеріально-технічної бази. Вони, як правило, взагалі не збирались і не виявляли прагнення здійснювати технічне і технологічне оновлення виробничого апарату та підвищувати ефективність. Посівши сировинні та напівфабрикатні ніші світового ринку, вони з використання навіть застарілої технології отримують чималі прибутки. Внаслідок цього Україна фактично втратила галузі високотехнологічного машинобудування, електронної, приладобудівної промисловості. Переважна частина обладнання, машин, механізмів, передавальних та судинних систем промисловості, сільського господарства, комунальній інфраструктурі використовуються другий і третій амортизаційний термін [8, с. 63].

З іншого боку, відбувається захоплення підприємств кримінальними структурами, які в переважній більшості пов'язані з владними. Відносини вибудовуються на основі моделей патронату, придушення та усунення за допомогою використання адміністративних важелів конкурентів, отримання чиновництвом неофіційного доходу від бізнесу у вигляді «відкатів», які набувають все більшого поширення та розмірів. Особливе занепокоєння викликають загрози, пов'язані з надмірною концентрацією прав власності по прийняттю рішень у руках вузької групи осіб.

Таким чином, приватизація в Україні відбувалась двома зустрічними потоками: зверху – номенклатурна і знизу – кримінально-злочинна. Наслідком цього стало утворення бюрократично-кримінально-злочинного симбіозу, в якому ні представники влади, ні бізнесу не зацікавлені у легітимності власності, що є

основною причиною надмірної тінізації економіки та її експортно-сировинного характеру.

Здійснення техніко-технологічної модернізації економіки України неможливе без сучасного високорозвиненого ринку інвестиційних товарів. Він виражає взаємовідносини між двома суб'єктами – продавцями і покупцями, які у свою чергу є виробниками інших інвестиційних товарів. Вони можуть використовуватись для виробництва та пропозиції або інвестиційних, або споживчих товарів. Цей ринок, як правило, не передбачає посередників. Відносини купівлі-продажу здійснюються безпосередньо між виробниками (продавцями) інвестиційних товарів та їх покупцями (споживачами). Виробники продукують відповідні види інвестиційних товарів для конкретних споживачів. Це означає, що між продавцями і покупцями завчасно укладаються контракти, в яких визначається вид інвестиційного товару, техніко-технологічні характеристики, ціна та кількість. Таким чином, особливістю функціонування ринку інвестиційних товарів, його відмінною ознакою є те, що він є високоорганізований.

На ринку інвестиційних товарів інвестори виступають як покупці, носії інвестиційного попиту. Сукупний обсяг інвестиційного попиту визначається величиною нагромадження (обсягом потенційних інвестицій). Продавцями (носіями інвестиційного пропонування) на ринку інвестиційних товарів виступають виробники цих товарів. Під впливом науково-технічного прогресу на цьому ринку виникає і розвивається сегмент інноваційно-інвестиційних товарів.

Придбання інвестиційних товарів здійснюється для оновлення, розширення, модернізації виробничого потенціалу з метою збільшення обсягів виробництва, підвищення конкурентоспроможності та отримання доходів в майбутньому. Основним фактором, що визначає масштаби функціонування ринку інвестиційних товарів, є сукупна пропозиція цих товарів. Їх виробництво приносить доходи, а останні визначають обсяг попиту.

Обсяг індивідуального попиту на інвестиційні товари визначається не лише поточним доходом, але й наявністю на ринку нових технологій, а також очікуваннями зміни кон'юнктури не тільки на ринку інвестиційних товарів, але й на інших ринках. Він першим реагує як на оптимістичні, так і на песимістичні очікування. Окрім того, обсяг попиту на інвестиційні товари залежить і від можливостей

отримувати доходи без здійснення заходів по модернізації та нарощуванню виробничих потужностей.

Ринок інвестиційних товарів України та його вплив на характер функціонування економіки країни відзначається слабкістю і вузькістю. Це зумовлено, з одного боку, успадкуванням від колишнього єдиного народногосподарського комплексу Радянського Союзу виробництв, які не були зорієнтовані на створення продукту кінцевого споживання, а з другого – реструктуризацією виробничого апарату не шляхом оновлення технологій, створення нових, високотехнологічних виробництв, а за рахунок вимирання не тільки широкого кола підприємств машинобудування, але навіть цілих галузей. Наслідком цього стало згорання пропозиції товарів вітчизняного виробництва, засилля внутрішнього ринку імпортними товарами як споживчого, так і інвестиційного характеру, зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі. Якщо у 2005 р. імпорт перевищував експорт на 1,91 млрд дол., то у 2011 р. – на 14,22 млрд дол. [17, с. 252]. За таких умов українська промисловість втрачає відтворювальну функцію як індустріальний продуцент економічного розвитку, перетворюючись, з одного боку, у сировинний придаток розвинутих країн, а з другого – у місткий ринок для імпорту споживчих та інвестиційних товарів.

Довготривале економічне зростання можливе лише завдяки розвитку ринку інвестиційних товарів, який забезпечує усі галузі і види економічної діяльності засобами праці. Зростання виробництва, а значить, і внутрішнього ринку, відбувається не стільки за рахунок предметів особистого споживання, скільки за рахунок засобів виробництва. Виробництво інвестиційних товарів зростає вищими темпами не тільки порівняно з продукцією особистого споживання, але й з продукуванням валового внутрішнього продукту. Сутність акселератора проявляється саме в тому, що для збільшення виробництва продукції особистого споживання на одну одиницю необхідно збільшити обсяг виробництва засобів праці більше, ніж на одну одиницю. К.Маркс відзначав, що виробництво постійного капіталу ніколи не відбувається заради його самого, а відбувається лише тому, що постійного капіталу більше споживається в тих галузях, продукти яких входять в особисте споживання [9, с. 242].

Ринок інвестиційних товарів створюється самим розвитком промисловості, зокрема машинно-будівних виробництв, які поглиблю-

ють суспільний поділ праці. Він охоплює усі галузі промисловості. Поділ праці в переробній промисловості проявляється в тому, що вона розколюється на цілком самостійні галузі, присвячені виключно виробництву одного продукту або одної частини продукту. Сировинні галузі, як правило, не розколюється на цілком самостійні, а тільки спеціалізується на виробництві в одному випадку одного, а в другому випадку – іншого ринкового продукту, причому інші види діяльності пристосовуються до цього головного продукту. І чим швидше збільшується попит населення на продукти обробної промисловості, що виступають споживчими товарами, тим швидше зростає попит на засоби виробництва і швидше розвивається ринок інвестиційних товарів. Ступінь розвитку останнього є дзеркальним відображенням рівня розвитку суспільного поділу праці, структури виробництва і економіки країни в цілому, її техніко-технологічної незалежності чи залежності від інших країн.

Питання розвитку ринку інвестиційних товарів лежить в площині, яким чином і в якому напрямі розвивається економіка країни. У свою чергу, характер відтворення визначається ємністю внутрішнього ринку на інвестиційні товари. Саме інвестиціям належить визначальна роль у тому, яким буде відтворення. Відомо, що коли попит на інвестиційні товари дорівнює вибуттю елементів засобів праці, то відтворення буде простим, воно не зростатиме і не скорочуватиметься, економіка перебуває у стані стагнації. Якщо ж попит на інвестиційні товари є меншим від обсягу вибуття елементів засобів праці, то обсяг виробництва зменшується, погіршуються усі техніко-економічні та соціально-економічні показники функціонування економіки країни. І лише за умови, що інвестиційний попит випереджає темпи вибуття внаслідок фізичного і морального зношення елементів засобів праці, тренд розвитку економіки набуває зростаючого характеру. Саме інвестиції забезпечують збереження, оновлення та збільшення економічного потенціалу країни і визначають обсяг, структуру виробництва, їх відповідність суспільним потребам. Ринок інвестиційних товарів формується за рахунок власного виробництва та імпорту. Співвідношення між ними вказує на модель економічного розвитку країни, її техніко-технологічний рівень.

Ринок інвестиційних товарів України характеризується скороченням частки промислової продукції вітчизняного виробництва у

структурі внутрішнього споживання. Так, якщо ще у 2010 р. вона становила 61,2 %, то у 2011 р. – 51,0 %, зокрема машин та устаткування відповідно – 29,1 % і 17,9 %, електричного та електронного устаткування – 13,6 % і 2,0 %, транспортного устаткування – 44,1 % і 34,9 % [11, с. 5].

Продукція вітчизняної промисловості зазнає дедалі більшого тиску з боку аналогічних імпортованих товарів. Так, імпорт продукції машинобудування у вартісному виразі збільшився у 2010 р. проти 2009 р. на 43,0 %, у 2011 р. проти 2010 р. – на 59,0 %, у т.ч. машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання відповідно на 30,7 % і 56,5 %; електричних машин – на 56,1 % і 57,6 %; засобів наземного транспорту, літальних апаратів та плавзасобів – на 69,4 % і 69,3 % [розраховано за: 3, с. 49-50]. Економіка України досягла критичної межі залежності від зовнішніх ринків, на горизонті – виникнення технологічної несумісності з індустріально розвиненими країнами. За розрахунками експертів у найближчій перспективі для здійснення модернізації економіки Україна вимушена буде купувати за кордоном понад 2/3 технологій [2, с. 238].

Відкритість національної економіки зовнішньому світу несе в собі не тільки позитивні ефекти (зростання виробництва за межі внутрішніх потреб, збільшення валютних надходжень, зростання рівня конкуренції вітчизняних виробників з іноземними, зміцнення довіри між країнами тощо), але й породжує загрози, пов'язані з тим, що в період стиснення світового попиту на ту чи іншу продукцію відбувається скорочення національного експорту. При неспроможності автоматичного включення компенсуючих механізмів, притаманних внутрішньому ринку, це призводить до скорочення обсягів виробництва, зростання безробіття, збільшення навантаження на державний бюджет та цільові позабюджетні фонди, загострення соціальних і політичних суперечностей, а за певного їх рівня і до конфліктів. З іншого боку, значні ризики виникають у зв'язку зі зменшенням валютних резервів і зростанням зовнішнього (державного і корпоративного) боргу, що підриває цінову та курсову стабільність.

У структурі українського експорту домінуюче положення займає обмежене коло галузей (чорна металургія, хімічна промисловість та зернове господарство), попит на продукцію

яких є високоеластичний до зміни кон'юнктури на світових ринках. Це означає, що вітчизняна економіка є високочутливою до зміни характеру розвитку світового господарства, а значить чутлива до перманентно-циклічних коливань.

Аналіз динаміки валового внутрішнього продукту і виплавки сталі в Україні за 1998 - 2007 рр. показує, що між цими показниками існує тісний зв'язок, оскільки коефіцієнт кореляції по змішаних моментах Пірсона дорівнював 0,8942 при Р-значенні 0,0005. За 1998-2009 рр. коефіцієнт кореляції дорівнював 0,4375 при Р-значенні 0,1549 [16, с. 47]. Експортоорієнтована металургія України першою відчула прояви світової фінансово-економічної кризи, зменшився попит в металомістких сферах бізнесу різних країн (будівництво, машинобудування, суднобудування тощо) на що вказує зміна коефіцієнтів кореляції. Таким чином, характер динаміки національної економіки у великій мірі залежить від розвитку металургійної галузі і в підсумку визначається кон'юнктурою на світових ринках продукції українського експорту.

Найважливішою проблемою для України є зменшення волатильності та забезпечення сталого економічного розвитку. Це можливе лише за умови, що сфера виробництва матеріальних благ здійснить суттєву переорієнтацію на внутрішній ринок та реалізацію на цій основі зростаючих потреб фізичних осіб у різноманітних споживчих товарах, а юридичних – у інвестиційних. Така переорієнтація означатиме, що споживач відшкодуватиме витрати вітчизняного виробника, створюватиме економічні передумови для подальшого розвитку виробництва, формуватиме стабільну мотивацію до удосконалення технологічної та галузевої структури економіки.

За роки перебудови структура національної економіки зазнала суттєвих змін, але не в напрямі все більшого наповнення різноманітними товарами внутрішнього ринку та формування на цій основі технічної, технологічної та економічної незалежності й забезпечення неухильного зростання добробуту народу. Якщо у 1992 р. Україна займала друге після Росії місце по обсягу ВВП на душу населення по паритету купівельної спроможності (ПКС), то за трансформаційний період її ринкової адаптації вона опинилась на четвертому місці після Росії, Білорусі, Казахстану (рис. 2.4) [17, с. 544-545].

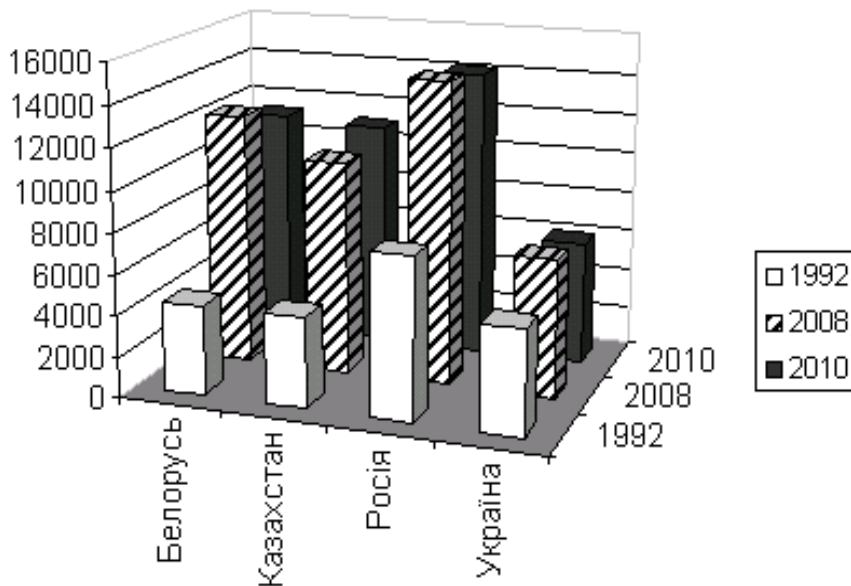

Рис. 1. ВВП на душу населення по ПКС, дол.

В процесі переходу від командно-адміністративної до ринкової українська економіка зазнала глибокої деформації у бік сировинних галузей та набула експортної орієнтації. Підтримуючи сировинний експорт, економіка країни втрачає тричі: через неефективну структуру експорту, високий рівень матеріало- та енергомісткості сировинних виробництв, зростаючий дефіцит продукції високотехнологічних галузей промисловості. У результаті відбувається звуження національних можливостей щодо інноваційної модернізації економіки.

На ринок України потрапляє все менша і менша частка інвестиційних товарів вітчизняного виробництва. Не дивлячись на те, що обсяг реалізації інвестиційних товарів вітчизняних виробників у ринкових цінах збільшувався за винятком 2009 р., проте їх частка на внутрішньому ринку виявляє чіткий тренд до скорочення (табл. 1) [11, с. 10, 16, 23].

За такої орієнтації українська економіка стає надзвичайно вразливою до кон'юнктури світового ринку, що наглядно підтвердила фінансово-економічна криза. За роки світової фінансово-економічної кризи (2008-2009 рр.) українська промисловість зазнала найбільших втрат. Обсяг її виробництва скоротився на 24,3

%. Особливо великі втрати понесли: легка промисловість (28,4 %), хімічна і нафтохімічна (28 %), металургійна (34,4 %), машинобудування (40,4 %). Водночас, майже третина товарних ресурсів промисловості України має імпортне походження. Особливо велика частка імпорту склалася саме по товарних групах хімічної і нафтохімічної промисловості (47,4 %), машинобудування (49,0 %) [11, с. 5].

Надзвичайну тривогу викликає той факт, що майже 40 % загального обсягу нових технологій, необхідних для технологічного оновлення та модернізації вітчизняної промисловості має також імпортне походження. Так, підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості придбали за межами України 32,0 % нових технологій, металургія – 18,4 %, машинобудування – 35,6 % [11, с. 6].

Треба відзначити, що запозичення іноземних технологій здійснюють ті галузі, які традиційно мають розвинену виробничу і наукову базу. Це вказує на те, що українська економіка втрачає зв'язок з вітчизняною наукою і пливе у фарватері зарубіжного науково-технічного прогресу.

Таблиця 1

Динаміка ринку інвестиційних товарів в Україні [11] у поточних цінах, млрд. грн.

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Ринок металопродукції							
Обсяг реалізації вітчизняної продукції – всього	94,7	109,5	141,0	177,1	127,4	179,2	232,8
В т. ч. на внутрішньому ринку	26,4	31,7	41,7	37,6	32,9	47,3	62,7
Частка вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, %	75,4	73,9	71,7	60,2	70,9	68,1	66,5
Ринок хімічної та нафтохімічної продукції							
Обсяг реалізації вітчизняної продукції – всього	30,2	35,2	43,9	55,6	48,5	62,3	79,4
В т. ч. на внутрішньому ринку	12,0	14,0	18,4	23,8	24,5	29,2	29,0
Частка вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, %	31,7	30,2	29,4	28,3	28,3	26,6	22,5
Ринок машинобудівної продукції							
Обсяг реалізації вітчизняної продукції – всього	59,7	68,7	86,4	108,9	73,9	101,8	134,8
В т. ч. на внутрішньому ринку	35,9	40,6	43,5	51,3	20,2	28,9	40,0
Частка вітчизняної продукції у загальному обсязі внутрішнього споживання, %	41,1	37,0	30,3	26,7	22,2	22,3	20,1

Складено за : 11, с. 10, 16, 23.

Така ситуація зумовлена не стільки неконкурентною спроможністю вітчизняної промислової продукції, скільки орієнтацією влади на реалізацію короткострокових цілей, а саме підтримкою базових галузей як валютних донорів. Але тут треба позбавитись ілюзій. Так, у хімічній промисловості пріоритет надано експортоорієнтованому виробництву азотних добрив, сировинною для яких є імпортований дорогий природний газ. Протягом 2005-2011 рр. валютна виручка від експорту азотних добрив була набагато меншою, ніж витрати валюти на імпорт хімічної продукції кінцевого споживання з високою доданою вартістю, що традиційно вироблялися в Україні (фармацевтичні та косметичні препарати, мило та миючі засоби, синтетичні нитки тощо). У 2005 р. витрати на імпорт перелічених хімічних товарів у 4,5 рази перевищував валютні надходження від експорту азотних добрив, у 2011 р. це перевищення досягнуло десятикратного розміру [20, с. 12].

Аналогічна ситуація спостерігається у вітчизняному ринку металопродукції. За 2005-2011 р. обсяг продукції вітчизняного виробництва збільшився в 2,4 рази, а її імпорт – у 3,7 рази [11, с. 5]. Якщо 80 % української сталі йде на експорт, значить, ця продукція користується попитом на світовому ринку [12]. Але внутрішній ринок залишається оголеним. На нього

потрапляє лише 20 % сталі і за ціною, яка у 1,5 рази вища за світову. Вона стає недоступною для підприємств машинобудування та робить її продукцію надто дорогою, неконкурентоспроможною ні на внутрішньому, ні на зовнішньому ринках. За умов орієнтації металургійного виробництва на зовнішній ринок вітчизняне машинобудування позбавлене бази для свого розвитку.

Модернізація економіки України потребує зміни орієнтирів розвитку промисловості, зокрема її базових галузей. Лише для технологічної модернізації основних галузей потреба у металі становить 323 млн. т., в тому числі для інфраструктури ЖКХ – 110 млн. тонн; промислового обладнання – 65 млн. тонн; транспортної інфраструктури – 65 млн. тонн; трубопроводів 30 млн. тонн [6, с. 182].

Не в останню чергу сама металургійна галузь потребує термінової модернізації, інакше вона не витримає конкуренції з молодими металургійними країнами (Китай, Південна Корея, Бразилія). Виплавка сталі в Україні здійснюється застарілими енергоємними технологіями (табл. 2) [6, с. 170]. Методом безперервної розливки сталі (який був винайдений уперше в світі саме в Україні) нині розливається майже 50 % сталі, світовий показник – 96 %, у Німеччині – 98 % [7, с. 13].

Таблиця 2

Частка виплавки сталі, % [6, с. 170]

Спосіб виплавки сталі	Україна	Німеччина
1. Мартенівський	46,9	-
2. Конверторний	48,9	70
3. Електроплавильний	4,2	30

За останні роки намітились деякі позитивні зрушення у структурі виплавки сталі. Так, частка мартенівського способу виплавки сталі у 2011 р. становила 27 %, тобто зменшилась порівняно з 2007-2008 рр. майже на 20 в.п. Але це зменшення відбулось не стільки за рахунок збільшення виплавки сталі більш прогресивними способами, скільки в наслідок виведення з експлуатації мартенівських печей. За даними об'єднання «Металургпром», станом на 1 січня 2012 р. працювало 11 мартенів з 21 [19, с. 66].

Активному виведенню з експлуатації мартенівських печей спонукала фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. В результаті економія сировини і енергоресурсів зіставила 10 %. Адже на виплавку 1 т сталі в мартенах

витрачається 95 куб. м природного газу, в конвекторах – не більше 8 куб. м. Деяко підвищилась частка виплавки сталі електродуговим способом. Частка її виробництва у загальному обсязі української металургії у 2011 р. становила 5,5 %, що майже на 1,3 в.п. більше ніж у 2007-2008 рр. [19, с. 67]. Для порівняння частка електросталі, виплавленої у 2011 р. в Росії, досягла 29 %, що приблизно відповідає загальносвітовому показнику [3, с. 68].

Позитивна динаміка приросту частки виплавки електросталі в Україні зумовлена головним чином значним збільшенням її виробництва на Донецькому електрометалургійному заводі, який у 2011 р. виплавив 1035 тис. т сталі, що на 29 % більше, ніж у 2010 р. Треба

відмітити, що виплавка сталі електродуговим способом є значно ефективнішою металургією повного циклу (руда, кокс, чавун, брухт). Так, на виплавку 1 т сталі електродуговим способом витрачається 127 кг умовного палива, тоді як при метало виробництві повного циклу – майже 600 кг.

До економічної кризи в Україні працювало лише два електросталеплавильних підприємства (Донецький електрометалургійний завод і Дніпроспецсталь імені Кузьміна, які забезпечували 4 % – ну частку електросталі в загальному українському металургійному виробництві. У літку 2008 р. було завершено будівництво електросталеплавильного комплексу «Електросталь» у м. Курахово Донецької області. У перший рік роботи підприємство виплило 190 тис. т сталі, у 2009 р. – майже 414 тис. т, у 2010 р. – 410 тис. т, у 2011 р. – 439 тис. т. У 2012 р. виробничі потужності передбачається збільшити до 550 тис.т. (відповідне устаткування на заводі ввели у вересні 2010 р. У 2012 р. очікується запуск електросталеплавильного комплексу потужністю 1,8 млн. т сталі за рік на «Донецьксталі» (підприємство створене на базі Донецького металургійного заводу), будівництво якого почалось у 2008 р., інвестиційні витрати оцінюються у 444,5 млн. дол, а загальна їх сума на переоснащення з виведенням з експлуатації чотирьох мартенів становитиме 800 млн. дол. [19, с. 68].

Ємність ринку інвестиційних товарів визначається не лише технологічною структурою металургійного виробництва, але й надмірною зношеністю основних його агрегатів. Ще до недавнього часу поза встановлений строк експлуатувалося 54 % коксових батарей, 89 % доменних печей, 87 % мартенів [6, с. 171]. Таким чином, сама металургія представляє собою емкий ринок для машинобудування. Це зумовлює необхідність переорієнтувати металургійне виробництво на потреби внутрішнього ринку, розширюючи сортамент металопродукції вищих переділів, що дасть реальні можливості для розвитку машинобудування та інших супутніх галузей. У свою чергу технологічна модернізація галузі забезпечить збільшення обсягу виробництва та наповнення внутрішнього ринку без відчутного скорочення експорту металу.

Переорієнтація української економіки на потреби внутрішнього ринку не може здійснюватися наданням преференцій тільки експортоорієнтованим виробництвам. Вона має здійснюватися шляхом надання відповідних пільг (субсидій) тим галузям, які вирішують

долю модернізації економіки України, її технологічну самодостатність, і в першу чергу тим підприємствам і галузям, які мають достатній портфель науково-технічних, технологічних розробок, що відповідають найновішим досягненням світової науки і техніки.

Практика свідчить, що пільги з оподаткування не зробили інвестиційно-привабливими ні металургійне, ні хімічне виробництво. Статистичні дані свідчать, що металургійні підприємства у сприятливі роки отримували значні прибутки (табл. 3). Але надані пільги з оподаткування не стали стимулом для технологічної модернізації галузі. Так, інвестиції у розрахунку на 1 тонну виплавленої сталі в Україні становлять 21 дол., в той час як в Росії – 57 дол., країнах ЄС – 250 дол., в США – 530 дол., а рівень зношеності основного капіталу в металургії становить відповідно 65%, 43 %, 25% і 20%. Разом з тим, рівень рентабельності металургійних комбінатів у 2007 р. становив: ВАТ MittalSteel Кривий Ріг – 46,1%, ВАТ Маріупольського МК імені Ілліча – 51,4%, ВАТ Запоріжсталь – 46,4% тощо [6, с. 177-178]. Дж. Стігліц з приводу надання податкових преференцій зауважує, що «просто зниження податків призначено не для стимулювання економіки, а для передавання грошей тим, у кого їх і так багато» [18, с. 380]. Справа в тому, що податкову пільгу нерідко платники податку розглядають як «подарунок» держави у вигляді додаткового прибутку, який використовують не на інноваційно-інвестиційні потреби, а на власне споживання, тобто на проїдання. Отже, незначні інвестиції у вітчизняну металургію спричинені не відсутністю коштів, а іншими чинниками – можливістю отримувати великі прибутки на потужностях, створених ще за роки радянської влади.

Очевидно, що така ситуація не може залишатися поза увагою суспільства і влади. М. Портер застерігав: «Фірмам, що вросли в стару технологію, важко зрозуміти значення нової технології, яка тільки-но з'явилася, а відреагувати на неї – ще складніше» [10, с. 65]. На законодавчому рівні необхідно вжити відповідні заходи (економічного, а при потребі, і адміністративного характеру) стосовно власників металургійних комбінатів щодо невідкладного і рішучого оновлення техніко-технологічної бази металургійного комплексу на основі найновіших досягнень науки і техніки в цій сфері економічної діяльності. Адже стан металургійних комбінатів та комплексу в цілому визначає не лише долю їх власників, але й країни в цілому.

Таблиця 3
Прибутки металургійних комбінатів України, млрд. грн. [6, с. 177]

	2006 р.	2007 р.	2008 р.
ВАТ MittalSteel Кривий Ріг	2,9	3,8	4,1
ВАТ МК Азовсталь	1,1	2,1	2,2
ЗАТ Дніпровський МК ім. Дзержинського	0,3	0,5	1,0
ВАТ Маріупольський МК імені Ілліча	0,9	1,4	0,9
ВАТ Алчевський МК	6,2	0,3	0,8
ВАТ Запоріжсталь	0,7	0,5	0,7

Поряд з металургією ємність внутрішнього ринку інвестиційних товарів на продукцію машинобудівного комплексу представляє аграрний сектор і саме машинобудування. Технічне оновлення аграрного сектору нині відбувається в основному за рахунок імпорту. У 2000 р. витрати на придбання імпортової сільськогосподарської техніки становили 140 млн. дол., у 2008 р. вже 2,5 млрд. дол. Сумарні витрати на придбання імпортової сільськогосподарської техніки за 2000-2008 рр. становили 6,86 млрд. дол. [6, с. 435]. Власне виробництво її є незначним. Якщо ще у 1990 р. Україна виробляла 106 тис. тракторів, то у 2011 р. лише 6,4 тис., сівалок відповідно – 57,1 тис. і 4,9 тис. шт. У 2011 р. Україна виробила лише 399 зернозбиральних комбайнів, а імпортувала – 2619. [17, с. 121;15]. За таких обсягів наповнення внутрішнього ринку сільськогосподарською технікою вітчизняного виробництва та здійснити технічне оновлення аграрного сектору і забезпечити попит населення країни у вітчизняній м'ясо-молочній продукції неможливо.

Інвестиції у машинобудування збільшуються, зростає обсяг виробництва, проте його частка у структурі промисловості є незначною, а динаміка – нестійкою. Так, за 1990-2011 рр. частка машинобудування в загальному обсязі промислового виробництва знизилася з 28,3 % до 11,6 % [17, с. 106]. Фактично відбувається деіндустріалізація економіки. В той час як у Польщі частка машинобудування у складі промислової продукції становить – 20,9 %, Німеччині – 42,7 %. [6, с. 219]. Внутрішній попит на продукцію вітчизняного машинобудування є незначним і нестійким внаслідок її неконкурентоспроможності як за якістю, так і за ціною, що вказує на необхідність суттєвого збільшення фінансування науково-дослідних і проектно-конструкторських робіт у даній сфері економічної діяльності та посилення мотивацій до конкурентоспроможних наукових розробок та їх впровадження у виробництво.

Аналіз динаміки та структури ринку ін-

вестиційних товарів України дозволив виявити залежність його розвитку від інституту власності, який не сформував ефективного власника-підприємця, а навпаки, сформував власника, позбавленого мотивацій до інноваційно-інвестиційного розвитку об'єктів своєї власності.

Забезпечення сталого економічного розвитку можливе лише за умови суттєвого зростання внутрішнього попиту на інвестиційні товари інноваційного характеру. Власники промислових підприємств мають розвернутись обличчям до внутрішнього ринку. З цією метою держава повинна активізувати розвиток внутрішнього попиту на продукцію вітчизняного виробництва поступово, але рішуче долаючи законсервованість багатьох галузей на третьому технологічному укладі, що спричинює низький рівень заробітної плати, відсутність інноваційних технологій. Без ефективного реального сектору неможливе повноцінне функціонування ринку інвестиційних товарів.

Вектор кардинальної трансформації державних та ринкових механізмів регулювання ринку інвестиційних товарів має бути спрямований на узгодження їх впливу та забезпечення синергетичного ефекту вкладання капіталу в реальний сектор економіки. З огляду на викладене, зростання ролі ринку інвестиційних товарів у модернізаційних процесах вітчизняного матеріального виробництва нерозривно пов'язане з впровадженням активних методів податкового стимулювання. З цією метою доцільним є:

- запровадження диференційованих податкових ставок залежно від того, яка частка прибутку реінвестується на модернізацію та галузеву і техніко-технологічну реконструкцію виробництва інвестиційних товарів; яку частку конкурентної продукції підприємства направляють на внутрішній ринок;

- звільнення на 1-3 роки від сплати податку тієї частини прибутку, що спрямовується на фінансування заходів з технічного переозброєння підприємства, що супроводжується

збільшенням обсягу виробництва конкурентоспроможної продукції;

- запровадження інвестиційних податкових кредитів в разі їх спрямування суб'єктами господарювання у проекти з імпортозаміщення виробництва конкурентоспроможних інвестиційних товарів на внутрішньому ринку; проведення протекційних заходів на імпорт морально застарілого устаткування, обладнання та технологій.

Зазначені заходи будуть дієвими у разі, якщо податкова пільга буде розглядатись як заслужена винагорода за результати успішної реалізації інноваційно-інвестиційних проектів. Вона має реалізуватися не до, а після здійснення конкретних заходів і отриманих результатів, передбачає дієвий і прозорий контроль з боку суспільства та держави через відповідні державні та громадські інститути.

Перспективи подальших розвідок будуть здійснюватись у напрямі пошуку механізмів конструктивного діалогу між державними інститутами та підприємницькими структурами щодо неоіндустріального розвитку країни та забезпечення єдності інтересів у суспільстві.

Література

1. Вебер М. Избранное: протестанская этика и дух капитализма / Макс Вебер, Ю.Н. Давыдов (сост.), М.И. Левина (пер.). – 2-е изд. [перераб. и доп.]. – М.: изд-во РОС-СПЭН, 2006. – 651 с.
2. Геєць В.М. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / [Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2011. – 696 с.
3. Гурова С.А. Экономические аспекты развития отечественной металлургии на современном этапе / С.А. Гурова, Л.М. Гурова // Сталь. – 2011. – № 12. – С. 67-70.
4. Дементьев В.В., Вишневский В.П. Почему Украина не инновационная держава: институциональный анализ / В. Дементьев, В. Вишневский // Журнал институциональных исследований. – 2010. – № 2. – С. 81-95.
5. Киндзерский Ю. Деформация института собственности в Украине и проблемы формирования эффективного собственника в неэффективном государстве / Ю. Киндзерский // Вопросы экономики. – 2010. – № 7. – С. 123-135.
6. Кучма Л.Д. Зламана десятиліття / Л.Д. Кучма. – К. : Інформаційні системи, 2010. – 559 с.
7. Мазур В. Актуальні економічні питання в металургійній галузі України/ В. Мазур, М. Тимошенко// Економіка України.– 2012 – №6.–

С.13-23.

8. Мандибура В.О Специфіка та провідні тенденції первісного нагромадження капіталу в Україні // Економіка. Суспільство. Влада. Актуальні проблеми державного управління в умовах економічних і суспільних трансформацій: Матеріали методологічних семінарів кафедри економічної теорії та історії економіки, проведених у 2010 р. / За заг. наук. ред. В.Г. Бодрова. – К.: НАДУ, 2011. – 124 с.

9. Маркс К. Капитал. Том 1// К. Маркс, Ф. Енгельс. Твори. Видання друге. Т.23. – К.: Держ. вид-во політ. літератури УРСР, 1963. – 907 с.

10. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран / М. Портер ; пер. з англ. – М. : «Международные отношения», 1993. – 896 с.

11. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України : аналітична доповідь / [О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, А.В.Шевченко та ін.]; за ред. Я.А. Жаліло – К. : НІСД, 2012. – 71 с.

12. Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2011 р. № 1130 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

13. Пустовойт О.В. Системна нестійкість і альтернативи розвитку української економіки / О.В. Пустовойт // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 32-43.

14. Радченко В.В. Первісне нагромадження та власність в економіці України / В. Радченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. наукових праць КНУ імені Тараса Шевченка. Випуск 21. – 2010. – С. 140 – 144.

15. Сайт Державної служби статистики України –<http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Селіверстов О. Концептуальна модель цілепокладання розвитку ланцюга постачань/ О. Селіверстов//Економіст.– 2010.– №11.– С.47-49.

17. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2012. – 558 с.

18. Стиглиц Дж. Ревущие девяностые / Дж. Стиглиц; пер. з англ. – М. : «Современная экономика и право». – 2005. – 424 с.

19. Шевченко Н. Невольники / Н. Шевченко // Бізнес. – №15(1002), 9 апреля 2012. – С. 66-68.

20. Якубовський М.М. Внутрішній ринок як дзеркало проблем української промисловості / М.М. Якубовський // Економіка України. – 2012. – № 8. – С. 4-15.

Статья поступила в редакцию 08.01.2013